

Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія / О. Ф. Шминдрук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція. Збірник наукових праць. Випуск 10-2 Том. 2. – 2014. – С. 159-162.

УДК 343.1

**8. Кримінальний процес,
криміналістика,
оперативно-розшукова
діяльність**

О. Ф. Шминдрук

аспірантка кафедри

правосуддя

та кримінально-правових

дисциплін Інституту права

ім. І. Малиновського

Національного університету

"Острозька академія"

адвокат

Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія

Кримінальним процесуальним кодексом України, який вступив у дію 20 листопада 2012 року, було запроваджено новий кримінальний процесуальний інститут – підготовче провадження в суді першої інстанції, який замінив собою стадію попереднього розгляду справи суддею.

Окремим аспектам підготовчого провадження присвячені роботи В. Г. Гончаренка, Л. М. Лобойка, Л. Д. Удалової, В. О. Попелюшка, В. В. Луцика, О. В. Єні, Л. Г. Матієк та інших, однак наукові праці, присвячені безпосередньо аналізу підготовчого провадження як кримінально-процесуальної категорії, практично відсутні.

Метою даної статті є дослідження природи, змісту, мети та значення підготовчого провадження в кримінальному процесі України.

Якщо в науці особливих дискусій щодо процесуальної природи інституту попереднього розгляду справи суддею не виникало і він розглядався як самостійна стадія кримінального процесу, завданням якої є перевірка наявності підстав для судового розгляду та здійснення необхідних підготовчих дій щодо забезпечення необхідних умов для його проведення, то щодо підготовчого провадження одностайної думки серед науковців немає.

Одні розглядають підготовче провадження в суді першої інстанції як обов'язкову і самостійну стадію кримінального процесу, в якій суд визначає можливість на законних підставах призначити кримінальне провадження до судового розгляду [1, с. 667].

Інші дають йому таке визначення: "Підготовче провадження є стадією кримінального процесу, на якій суд, не вирішуючи наперед питання про винуватість підозрюваного, на підставі обвинувального акта і реєстру матеріалів кримінального провадження, думок та клопотань учасників процесу встановлює наявність або відсутність достатніх правових та фактичних підстав для призначення судового розгляду, а за наявності таких підстав призначає судовий розгляд та вчиняє підготовчі дії для забезпечення необхідних умов його ефективного проведення" [2, с. 588].

Серед основних завдань підготовчого провадження, як стадії кримінального провадження, виділяють: перевірку наявності процесуальних підстав для затвердження угоди про визнання винуватості чи про примирення, перевірку наявності підстав для закриття провадження, перевірку відповідності вимогам кримінального процесуального закону обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, перевірку дотримання правил визначення підсудності кримінального провадження, підготовку умов для успішного проведення судового розгляду [3, с. 312-313].

Інші науковці вважають, що підготовче провадження є першим важливим етапом судового провадження у суді першої інстанції, в якому суд зобов'язаний перевірити матеріали кримінального провадження, з'ясувати достатність фактичних та юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК, вирішити питання, пов'язані з підготовкою кримінального провадження до судового розгляду, в тому числі визначити дату, час та місце судового розгляду, форму проведення судового засідання, склад суду тощо [4, с. 5].

Прихильники погляду, що підготовче провадження є окремою стадією кримінального провадження, виходять з того, що воно здійснюється у визначені законом строки; характеризується власними процесуальними завданнями, які зумовлені тим, що у цьому провадженні вирішуються два важливі блоки питань: щодо перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду, а також щодо підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні; має власне коло учасників, має відповідний процесуальний порядок здійснення, передбачений главою 27 КПК України, завершується прийняттям певного підсумкового процесуального рішення, передбаченого ч. 3 ст. 314 КПК України [5, с. 288].

З таким поглядом повністю погодитись не можна.

По-перше, така позиція не узгоджується з нормами чинного КПК України, оскільки, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, кримінальне провадження – "це досудове розслідування, судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність".

Пунктом 24 ч. 1 ст. 3 КПК визначено, що судове провадження – це "кримінальне провадження в суді першої інстанції, яке включає в себе підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення; провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, Верховним Судом України, а також за нововиявленими обставинами".

Як бачимо, чинний КПК запровадив якісно нову систему всього кримінального провадження, виділивши як стадії: досудове розслідування, судове провадження в суді першої інстанції, провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами, а підготовче провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення визначив як етапи стадії провадження в суді першої інстанції.

По-друге, відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти одне з таких рішень:

- 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468-475 цього Кодексу;
- 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу;
- 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу;
- 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;
- 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Як бачимо, залежно від процедури розгляду та рішень, що приймаються за його результатами, підготовче провадження має такі диференційовані форми: провадження на підставі угод (глава 35 Розділу 6 КПК); провадження із закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної

відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК); провадження із закриття кримінального провадження з процесуальних (нейтральних) підстав (п. п. 4-8 ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК); провадження з перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру стосовно їх дотримання вимог КПК (п. 3 ч. 3 ст. 315 КПК); провадження щодо перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру стосовно їх дотримання правил підсудності (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК); провадження щодо призначення на основі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру кримінального провадження до судового розгляду (п. 5 ч. 3 ст. 314 КПК).

Аби з'ясувати процесуальну природу кожної з цих диференційованих форм, охарактеризуємо їх за такими критеріями: завдання, склад учасників, процедура провадження та підсумкове процесуальне рішення.

Завданням кримінального провадження на підставі угоди є перевірка судом угоди про визнання винуватості або угоди про примирення стосовно їх дотримання вимогам КПК та кримінального закону, в тому числі щодо правильності кваліфікації кримінального правопорушення. Цей вид провадження здійснюється тим самим судом, до компетенції якого належить здійснення судового розгляду у складі, який визначається за правилами ст. 31 КПК України за обов'язкової участі сторін укладення угоди (ч. 2 ст. 474 КПК). Процедура такого виду провадження відповідає вимогам, встановленим для судового розгляду з урахуванням особливостей, передбачених ст. 474 КПК України. Розгляд розпочинається з підготовчої частини, яка включає в себе: відкриття судового засідання, оголошення про його початок, перевірку явки учасників, повідомлення про здійснення повного фіксування підготовчого провадження та про умови його фіксування, оголошення складу суду, прізвища запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, пере-

кладача, секретаря судового засідання, роз'яснення учасникам права на відвід, роздачу судовим розпорядником особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятки про їх права та обов'язки, передбачені КПК, і, в разі необхідності, додаткового роз'яснення їх головуючим (ст. ст. 342-345 КПК).

Після підготовчої частини суд переходить безпосередньо до перевірки угоди стосовно її дотримання вимогам КК та КПК у порядку, передбаченому главою 35 розділу 6 КПК України. У ході такої перевірки суд здійснює повноцінне судове слідство, під час якого має право витребувати і дослідити необхідні документи, викликати та допитати свідків з приводу добровільності укладення цієї угоди.

За результатами зазначеного виду провадження суд приймає одне з таких рішень: вирок, яким затверджує угоду та призначає узгоджену сторонами міру покарання або ухвалу, якою відмовляє у затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для проведення досудового розслідування в загальному порядку. Такі рішення мають характер остаточних, оскільки ними вирішується питання по суті провадження, а суттю є владження кримінально-правового конфлікту між прокурором та обвинуваченим або обвинуваченим та потерпілим.

Таким чином, з точки зору завдань, учасників, процедури та процесуальних рішень, провадження на підставі угод є диференційованою формою провадження в суді першої інстанції, а не підготовчим провадженням.

Завданням провадження із закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності є вирішення кримінального провадження по суті, тобто здійснення правосуддя, оскільки для закриття кримінального провадження суду необхідно встановити: наявність діяння, яке містить ознаки певного кримінального правопорушення, винуватість особи, а також підстави для звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності, передбачені статтями 45-49 КК України.

Підставами звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) є: вчинення вперше обвинуваченим злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих ним збитків або усунення заподіяної шкоди.

Підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим (ст. 46 КК України) є: вчинення вперше обвинуваченим злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, примирення з потерпілим, відшкодування завданих потерпілому збитків або усунення заподіяної шкоди.

Підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки (ст. 47 КК) є: вчинення вперше обвинуваченим злочину невеликої або середньої тяжкості, щире каяття, клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передачу обвинуваченого на поруки.

Підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК) є: вчинення вперше обвинуваченим злочину невеликої або середньої тяжкості, зміна обстановки, внаслідок якої вчинене особою діяння втратило ознаки суспільної небезпечності, або особа, яка вчинила дане діяння перестала бути суспільно небезпечною.

Підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК) є: встановлення факту, що з дня вчинення особою злочину і до дня набранням вироком законної сили минули такі строки: два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі; три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання у виді обмеження або позбавлення волі; п'ять років – у разі вчинення злочину

середньої тяжкості; десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Склад учасників та процедура цього виду провадження є аналогічною процедурі судового розгляду з урахуванням особливостей, встановлених ст. 288 КПК України. Так, після проведення підготовчої частини, передбаченої ст. ст. 342-345 КПК, суд переходить безпосередньо до розгляду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, в ході якого здійснюється повноцінне судове слідство.

За результатами зазначеного виду провадження суд постановляє одну з таких ухвал: про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 288 КПК), або про відмову в задоволенні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та повернення клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку, або продовження судового провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло до суду після направлення обвинувального акта (ч. 4 ст. 288 КПК).

Ухвала про звільнення особи від кримінальної відповідальності за своєю суттю є актом правосуддя, оскільки нею суд фактично визнає особу винною у вчиненні кримінального правопорушення, а після цього звільняє її від кримінальної відповідальності. Правда, таке положення КПК суперечить принципу презумпції невинуватості особи, встановленого ст. 62 Конституції України, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду [6, с. 124].

Отже, з точки зору завдань, учасників, процедури та процесуальних рішень, провадження із закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності не є підготовчим провадженням, а є

нічим іншим, як однією з диференційованих форм судового розгляду в суді першої інстанції.

Завданням провадження із закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК є його вирішення з підстав, які не зачіпають питання про винуватість чи невинуватість особи, тобто з нейтральних, таких, що мають виключно процесуальний зміст. Процесуальний закон до таких підстав відносить: набрання чинності закону, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК); смерть підозрюваного (обвинуваченого), крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК); наявність вироку, що набрав законної сили, або ухвали суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК); відмову потерпілого або його представника від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК); відсутність згоди іноземної держави, яка видала особу щодо кримінального провадження стосовно вчиненого особою злочину до її видачі (п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК); відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК).

Хоча чинний КПК не врегульовує процедуру закриття кримінального провадження з процесуальних (нейтральних) підстав, проте, за аналогією з попереднім провадженням, очевидно процедура є такою. Після проведення підготовчої частини, передбаченої ст. ст. 342- 345 КПК, суд переходить безпосередньо до з'ясування однієї з підстав, яка зумовлює закриття кримінального провадження.

За результатами цього виду провадження суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження. Вказана ухвала має властивості остаточного рішення, оскільки нею вирішується провадження по суті, а суттю є власне одна з підстав, передбачених п. п. 4-8 ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК.

Отже, з точки зору завдань, учасників, процедури та процесуальних рішень, провадження із закриття кримінального провадження з процесуальних (нейтральних) не є підготовчим провадженням, а також є однією з диференційованих форм судового розгляду в суді першої інстанції.

Таким чином, здійснивши аналіз підготовчого провадження, варто зробити такі висновки.

Закріплене в главі 27 чинного КПК України підготовче провадження являє собою складний (багатоскладовий) процесуальний інститут, кожна складова якого має свою специфічну процесуальну природу.

Провадження з перевірки обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру щодо їх дотримання вимог КПК і правил підсудності та призначення на їх підставі кримінального провадження до судового розгляду відповідає ознакам підготовчого провадження як першого етапу провадження в суді першої інстанції, яким забезпечується законність, повнота та ефективність судового розгляду.

Провадження із закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та з процесуальних (нейтральних) підстав є диференційованими формами судового розгляду, а провадження на підставі угод – особливим порядком провадження в суді першої інстанції. А тому саме так вони мали б бути врегульовані в КПК України.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального Кодексу України від 13.04.2012 р. / За редакцією О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х.: Центр політико-правових реформ. Factor, 2013. - 780 с.
3. Кримінальний процес: підручник за ред. В.В. Коваленко, Л.Д. Удалової, Д. П. Письменного. Видавництво «Центр учбової літератури». – К., 2013 р. – 800 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с.
5. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції / О. В Єні, Л. Г. Матієк // Часопис Київського університету права. – 2013. - №2. – С. 286-289.
6. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – №30. – С. 124.
7. Луцик В. В. Повернення кримінальної справи прокурору зі стадії попереднього судового розгляду. Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Луцик. – К., 2009. – 20 с.

Шмындрук О. Ф. Предварительное производство как уголовно-процессуальная категория

Аннотация. Статья посвящена исследованию содержания, цели и значения подготовительного производства в суде первой инстанции.

Ключевые слова: суд, подготовительное производство, прекращение уголовного судопроизводства, этап, стадия.

Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія

Анотація. Стаття присвячена дослідженню змісту, мети та значення підготовчого провадження в суді першої інстанції.

Ключові слова: суд, підготовче провадження, закриття кримінального провадження, етап, стадія.

Shmyndruk O. F. Preparatory proceedings as a criminal-procedural category

Summary. The article reviews the matter, the mission and the tasks of the preparatory proceeding in the court of the first instance.

Key words: court, preparatory proceeding, stopping of the criminal investigation, phase, stage.